

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ HŐSI HALOTTAINAK SÍRHELYEI BARANYA VÁRMEGYÉBEN (1945–1949)

Bevezetés

A második világháború eseményei a mai napig érezhető hatással bírnak a világban. Az utolsó nagy globális küzdelem emlékezete szinte mindegyik országban él, politikai hatása pedig az országok határain is nyomon követhető. A hatalmas emberáldozat – mind polgári és katonai tekintetben – hozzájárult ahhoz, hogy az emlékezés fennmaradjon és tovább élhessen.¹

A különböző konfliktusok emlékezetének alakítása komoly társadalmi és politikai feladattal járt. Különösen igaz ez olyan helyeken, ahol állandósuló harcok voltak – többször cseréltek gazdát –, valamint azok esetében, amelyeknél a hatalomváltás drasztikus és mindent magába foglaló volt még a háború vége előtt (például Románia vagy Olaszország esetében).²

Magyarország tapasztalataiban a fenti tényezők mindegyike megtalálható, számos további narratívával együtt. Nem meglepő, hogy a téma a mai napig komoly szakértői és politikai figyelmet kap, számos publikáció és előadás születik e témában.³

A háborús hétköznapiak a társadalom számára komoly megpróbáltatásokkal jártak.⁴ A katonai hadműveletekben való érintettség, a frontra vonuló férfiak, a hátszéli bombázások, a zsidók elleni kormányzati fellépés mind-mind hozzájárultak a társadalomra nehezedő nyomáshoz. Ehhez jöttek a hadi helyzettel járó megszállások, a hadseregek által elkövetett nemi atrocitások és az együttélés problémái. Az emlékezés szempontjából problematikus volt, hogy a Magyarországra

¹ A háború emberáldozataira pontos statisztikával nem rendelkezünk, ugyanakkor a kutatók igyekeztek meghatározni annak arányát. Az amerikai The National WWII Museum adatai szerint közel 60 millió ember halt meg a harcokban (katonai és civil áldozatok egyben), ugyanakkor a kínai adatok bevonása akár további 50 millió áldozatot jelenthet. A Szovjetunió esetében az áldozatok számát közel 25-27 millióra teszik. *Research Starters: Worldwide Deaths in World War II*. <https://www.nationalww2museum.org/students-teachers/student-resources/research-starters/research-starters-worldwide-deaths-world-war> (utolsó letöltés ideje: 2022. november 23.).

² Sipos Péter: A második világháború (1939–1945). In: *20. századi egyetemes történet*. I. kötet. Európa. Szerk. Németh István. Budapest, 2006, 203–225.

³ *Remembering the Second World War*. Szerk. Patrick Finney. London–New York, 2018.

⁴ Gyarmati György: Tevőleges és mulasztásos embertelenség. Hol kezdődnek, milyenek, és meddig tartanak a világháborús hétköznapiak? In: *Háborús hétköznapiak hadszíntéren, hátszéli országban 1939–1945*. Szerk. Gyarmati György – Pihurik Judit. Budapest–Pécs, 2015, 13–36.

érkező szovjet csapatok a háború vége után sem hagyták el az ország területét, így a traumák feldolgozása nehézségekbe ütközött. Az országban megjelenő hadseregek viselkedési különbségei komoly hatással bírtak a háborúra való későbbi emlékezésre, így nem volt mindegy, hogy pontosan milyen csapatok érkeztek az adott településre. Az emlékezés alakulásában komoly szerepet játszott a kommunisták kezébe kerülő sajtó, mely nem engedett teret az ilyen fajta megnyilvánulásoknak.⁵

A Magyarországon zajló harcok ugyanakkor nem egyenletesen éreztették hatásukat az egész országban. Egyes részeken rövid frontátvonulás történt, máshol hónapokon keresztül beásva maradtak a felek, illetve előfordult olyan is, hogy egy település többször cserélt gazdát rövid időn belül. Ezek többsége az 1945-ös dunántúli német támadás idején került ismét német fennhatóság alá, majd március végére visszaállt a szovjet uralom. Ki kell emelnünk a Budapest körüli harcokat, mely valódi frontvárosként élte át az 1944–1945-ös ostromot.⁶

A háború éreztette a hatását a politikai színtéren is. Előtérbe kerültek az addig illegálisba vonult kommunista párt tagjai, akik felhasználva ismeretségi tőkéjüket egyre nagyobb szerepet nyertek az ország politikai életében. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság kereteit kihasználva a szovjet hadsereg pedig megkezdte sajtó ideológiájának terjesztését, amiben hű társakra leltek a kommunistákban.⁷

A komoly ellentmondásként jelentkező „felszabadulás vagy megszállás” polémiában az egyéni hangok megszólaltatása kulcsfontossággal bírhat.⁸ Ennek egyik eszköze a forráspublikációk összegyűjtése és kiadása volt. A tematikai sokszínűség mellett ezek illeszkednek a magyar történetírásban tapasztalható korábbi folyamatokba, amely előszeretettel jelentetett meg dokumentumokat. Ezek legnagyobb hátránya, hogy többnyire egy adott földrajzi egység (legtöbbször város vagy megye) vagy egy téma (például gazdaságtörténet) iratanyagából állt össze.⁹ Az új évezredben egyre több olyan kiadvány látott napvilágot, mely a korszak egészét kívánta átfogni változatos forrástípusok és földrajzi korlátozás nélkül.¹⁰ Egy ilyen

⁵ Ö. Kovács József: Földindulás. A leplezett kommunista diktatúra társadalmi gyakorlata a vidéki Magyarországon 1945-ben. In: *Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben*. Szerk. Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József. Budapest, 2017, 19–65.

⁶ Ungváry Krisztián: *Budapest ostroma*. Budapest, 2005.

⁷ Ö. Kovács: i. m. 23.

⁸ A felszabadulás-vita három írását közli: Ungváry Krisztián: *A második világháború*. Budapest, 2005, 705–716.

⁹ A teljesség igénye nélkül *A felszabadulás krónikája. 1944 ősze – 1945 tavasz*. Közreadja: Karsai Elek – M. Somlyai Magda. Budapest, 1970., *A népi demokrácia kezdeti időszakának dokumentumai Baranyában*. Szerk. Kopasz Gábor – Szinkovich Márta. Pécs, 1971., *Dokumentumok Magyarország felszabadulásáról*. Szerk. Esti Béla – Bíró Lívia. Budapest, 1975. Bödő István – Czetz Balázs (szerk.): *„Ígéretekből nem lesz demokrácia!” Dokumentumok Fejér megye történetének tanulmányozásához, 1945–1948*. Székesfehérvár, 2009.

¹⁰ Erre kitűnő példa L. Balogh Béni: *„Törvényes” megszállás. Szovjet csapatok Magyarországon 1944–1947 között*. Budapest, 2015.

gyűjtés megszervezése ugyanakkor felveti a kérdést, hogy pontosan milyen évkörrel kell dolgoznia a szerkesztőknek. A „nulladik évnék” nevezett 1945-ös esztendő központi szerepet kaphat egy ilyen válogatásban, viszont egy ilyen évszám a folyamatokat csak ritkán tudja egyetlen év tanulságaként leírni az előzmények ismerete nélkül.¹¹ Számos kiadvány jelent meg a világháborúhoz köthető évszámokat (1939, 1941, 1944) véve figyelembe, hogy aztán végpontként használják az 1945-ös évet, de létezik ettől eltérő megközelítés is.¹²

Hasonlóan fontos megközelítést jelentenek a vidéktörténettel kapcsolatos kutatások. Az itteni cél fordítani kíván az alapvetően politikatörténeti megközelítéssel, mely óhatatlanul magával hozta a „nagypolitika” felől való szemlélődést. A *top-down* megközelítés hátránya, hogy ezzel semmisnek tekintjük a helyi sajátosságokat, ahol az események valóban megtörténnek. Egy rendelet útjának végigkövetése a kihirdetéstől a végrehajtásig ugyanis számos olyan történettel és tapasztalattal jár, mely hozzá tud adni az ország történetéhez is. Ilyen értelemben a vidéktörténeti megközelítés egy alulról való (*bottom-up*) építkezést jelent, melyben ott van az a lehetőség is, hogy konfrontációba kerüljön az előző elmélettel.¹³

Tanulmányomban a katonai áldozatok név szerinti feldolgozása és adataik közlése helyett a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltárában megtalálható jegyzékek összesített, számszerű tartalommal bíró közlését választottam. Baranya megyében először Takács József dolgozta fel a háború lezárásának 20. évfordulójára az itt elesett szovjet katonák névjegyzékét. Sírkataszterének módszerét később Csiffáry Gergely is alkalmazta, aki a Heves megyében elesett szovjet hősi halottak neveket tartalmazó jegyzékét közölte különböző munkáiban.¹⁴ A közreadott dokumentumok a háború utáni időszakban, 1945 és 1949 között keletkeztek, célja pedig a számszerű adatok kinyerése volt.

A háborús emlékezet elméleti háttere

James Mayo szerint a katonai emlékművek szerepe politikai és társadalmi igényből születik. A különböző épületek több módon válhatnak emlékké, így például az ott végzett tevékenységekből (például iskolák, kórházak esetében) vagy pedig politikai

¹¹ Gyáni Gábor: Valóban korszakhatár 1945? *Levéltári Közlemények*, 86. (2015) 5–13.

¹² *Dokumentumok Zala megye történetéből 1944–1947*. Szerk. Káli Csaba – Mikó Zsuzsa. Zalaegerszeg, 1995, L. Balogh: *Törvényes megszállás ...*

¹³ Ezt a megközelítést alkalmazza a MTA BTK – NEB Vidéktörténeti Témacsoportja, mely számos konferenciát és kiadványt szentel a megközelítés népszerűsítésének. <https://neb.hu/hu/mta-btk-neb-videktorteneti-temacsoport> (utolsó letöltés ideje: 2022. november 26.).

¹⁴ Takács József: Baranya népe felszabadításáért hősi halált halt szovjet katonák sírkatasztere. In: *A népi demokrácia kezdeti időszakának dokumentumai Baranyában*. Pécs, 1971, 371–390., Csiffáry Gergely: Akiket visszavártak... A hősi halott szovjet katonák névjegyzéke összeállításának tapasztalatai Heves megyében. *Levéltári Szemle*, 1985. 1. sz. 39–44., Uő: *Akiket visszavártak... Szovjet hősi halottak Heves megyében*. Eger, 1985.

döntésből kifolyólag. Mayo szerint a háborús emlékművek egyszerre válnak szakrálissá és profánná azáltal, ahogyan a társadalom használja őket. Lehetnek azok például mindennapi cselekedetek (séta), ünnepségek és közös imák is.¹⁵

Pierre Nora szerint a különböző emlékezeti helyek (*lieux de mémoire*) összefonódása élőbbé tehetik a múltat és közelebb hozhatják a történelmet. Ennek segítségével erősíthetik az adott népcsoport identitását és az együttélését. Az állami (győztes) emlékezet fentről kikényszerítve jön létre – nemzeti autoritásból vagy formális testülettől fakadóan, míg az egyéni emlékezet alulról kíván építkezni.¹⁶

Reinhart Koselleck szerint a háborúról való emlékezés a halottakról való megemlékezéssel egyenlő. Különösen igaz ez egy vesztes ország esetében, amely a hatalmas véráldozatokért cserébe semmit se tudott nyújtani – csak még több veszteséget és szenvedést. Nem meglepő, hogy bár jogi és szimbolikai különbségek nem voltak az emlékművek között, azonban a magyar esetben a háborús emlékezet többlettartalommal töltődött fel már a kezdetektől fogva. Véleménye szerint a második világháborúra vonatkozó katonai megemlékezések többsége megmaradt a katonatemetők szintjén, különösen a nyugati államokban vagy hozzájuk köthető területeken. A szovjet hadsereg befolyási övezete alá került Kelet-Európa ugyanakkor egy új háborús narratívával ismerkedhetett meg: a szovjet hősi katonai emlékművekkel. Ezeket törvények segítségével hozták létre, amihez több szovjet katonai emlékezeti pontot is létrehoztak (például temetőket).¹⁷

A második világháború katonai emlékezete Magyarországon – és szinte egész Közép-Európában – erős kettősséget mutat. A Nora-i értelemben vett „mi” pillanatunk egy idegen – esetleg külső vagy kikényszerített – emlékezet helyett található meg. A magyar katonai áldozatokra való emlékezés sokáig meg sem történhetett az országban. Ennek lehetőségét az 1990 utáni rendszerváltási törvénykezés teremtette meg a hősök emléknapjának bevezetésével.¹⁸ Nem véletlen, hogy a magyar gondolkodásban (és emlékezeti narratívákban) a két világháború katonai emlékezete sokszor nem válik el egymástól. A két harcot hasonló szövetségekkel, szinte azonos országok ellen vívta az ország, közel megegyező eredménnyel. Magyarországon ezért jellemző a tendencia, hogy az „új” emlékezetkultúrában a katonai emlékműveket a korábbi (első világháborús) emlékhelyek mellé helyezték, ezzel is erősítve a két kultusz fennmaradását. Az emlékezet „kihülésével” a volt szovjet emlékművek sokáig elhagyatottan álltak az országban, mígnem több esetben az

¹⁵ James M. Mayo: War Memorials as Political Memory. *Geographical Review*, 1988, 1. sz. 62–75.

¹⁶ Pierre Nora: Emlékezet és történelem között. *Aetas*, 1999, 3. sz. 3–10.

¹⁷ Reinhart Koselleck: Háborús emlékművek mint a túlélők identitásteremtő aktusai. *Sic itur ad Astra*, 2016, 21–52.

¹⁸ 2001. évi LXIII. törvény a magyar hősök emlékének megőrkítéséről és a Magyar Hősök Emlékünnepéről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0100063.tv> (utolsó letöltés ideje: 2022. szeptember 16).

orosz (és ukrán) állam igényt tartott ezek fenntartására.¹⁹ A két világháború emlékezete – noha Koselleck úgy sejteti, hogy ezek lezárt narratívák – mégis velünk élnek a mai napig. Különösen igaz ez Európa keleti részére, ahol fizikai valójukban is megtekinthetünk egy-egy ilyen emléket.

John Foot az olasz viszonyokat elemezve rámutat, hogy a sorozatos rezsimváltások felgyorsították az emlékezés – és ezzel az emlékezetek – közötti cserét, egymást állandóan felülíró narratívák létrejöttét. A megszakadt vagy megosztott emlékezet tézise szerint az állami és egyén emlékezeti kérdései között ellentmondások figyelhetőek meg, egyik a másik rovására is terjeszkedhet. Egyéni szinten ez a felajánlott narratívák elutasításában, az emlékezeti pontok (például szobrok) elleni rongálásokban ölthet testet. Különösen igaz ez egy olyan régióban, ahol tömegeket mészároltak le idegen vagy hazai katonák, amelyeket magyarázni kellett valamilyen módon. Olaszországban különösen a Toszkánában történt német atrocitások jelentettek gyűjtőpontok ebben a vitákban.²⁰

Magyar területen is élénk figyelem kíséri az emlékezéssel és emlékezettel kapcsolatos kutatásokat. A katonai emlékezet témaköre a katonahősök és polgári áldozatok esetében ölt testet, azok narratív megközelítéséhez pedig a fentiekén kívül az irodalomtudomány is komoly eredményekkel járult hozzá.²¹

A szocialista katonai emlékezet kérdései (1945–1950)

A katonai emlékezet a korabeli ünnepi szokásokat is befolyásolta. 1945. április 23-án az Ideiglenes Nemzetgyűlés által felhatalmazott Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeletet adott ki a nemzeti – felszabadulási és munka ünnepének rögzítése tárgyában (1.390/1945. M. E. számú rendelet). E szerint március 15. „nemzeti ünnep”, április hó 4. napja a „felszabadulás ünnepe” és május 1. „a munka ünnepévé” vált.²² E rendelet később is tovább élt: az 1987. évi XII. törvényben (az 1960 előtt kibocsátott jogszabályok rendezéséről) is hatályos maradt.²³

1950-ben adták ki a 10. számú törvényerejű rendeletet, melyben április 4-ét, „Magyarország felszabadulása napját” nemzeti ünneppé nyilvánították. Ekkor számos új ünnepet kívántak megszervezni, ellensúlyozva a korábban liturgikus alapo-

¹⁹ Zétényi Zsolt: A Szabadság téri szovjet hősi emlékmű ügye. *Rendvédelem-történeti Füzetek*, 57. 2019, 85–111.

²⁰ John Foot: *Italy's divided memory*. Palgrave Macmillan US, 2009.

²¹ Gyáni Gábor: *A történelem mint emlékmű*. Budapest, 2016., Zombory Máté: *Az emlékezés térképei*. Budapest, 2011.

²² Palkó László András: A fellegekben jártunk. Ünnepek és ünneplési szokások Magyarországon a második világháború végétől az 1956-os forradalom és szabadságharc kitöréséig 1945–1956. október 22. (1. rész). *Valóság*, 2018. 8. sz. 9–36.

²³ 1075/1987. (XII. 29). Minisztertanács határozata. Melléklet a 86/1987. (XII. 29.) MT számú rendelethez. *Magyar Közlöny*, 1987. 65. sz. 1646.

kon álló vallási ünnepeket. Ide tartozott például a Bányásznapi (minden év szeptemberének első vasárnapján), a Néphadsereg Napja (szeptember 29.), a Vasutasnap (minden év augusztusában második vasárnapja – ezt áthelyezik később július hónap 2. vasárnapjára) és a Magyar Sajtó Napja (február 1. – a Szabad Nép, a Kommunkista Párt központi lapjának megjelenésének emlékére).²⁴

Gerő Ernő államminiszter 1949. évi döntése alapján az alábbi módon alakultak át az ünnepnapok és munkaszüneti napok az országban: munkaszüneti napok: január 1., március 15., április 4., május 1., Úrnapja, augusztus 20., november 1., húsvéthétfő, pünkösdhétfő, karácsony mindkét napja.²⁵

Ha a törvényeket nézzük, akkor a korszakban kettő rendelkezést találhatunk a katonai temetők fenntartásával kapcsolatban is. Az 1947. évi XIX. törvény (*a szovjet–orosk katonai emlékművek és hősi temetők kegyeleti gondozása tárgyában*) szerint a településeken található szovjet katonai emlékműveket és sírokat azoknak saját költségvetésük terhére kell fenntartaniuk. Ezt később külön törvényben (1949. évi I. törvény [*a szovjet katonai emlékművek és hősi temetők céljára szolgáló ingatlanoknak községi (városi) tulajdonba vételéről*]) is rögzítették. Kisebbség nagyobb változtatásokkal ez a törvénykezés egészen 1999-ig megmaradt, amikor is hatályon kívül helyezték.²⁶

Baranya vármegye a második világháborúban

A világháború alakulása – különösen a szovjet hadsereg 1943-as ellentámadása után – megrendítette a biztos német győzelembé vetett hitet. A szovjet hadsereg nyugatra vonulásával egyre inkább megnőtt a valószínűsége, hogy Magyarország is hadszíntérre fog válni. Katonai akció meglehetősen sokáig elkerülte az országot – és ezzel együtt Baranya vármegyét is –, mígnem 1944 júniusában angolász és szovjet repülőgépek jelentek meg a légtérben és megkezdték a terület bombázását.

A Dél-Dunántúlt a német F Hadseregcsoport védte három német hadosztállyal és egy közel századnyi magyar katonával. A térség fontos volt az ország fővárosa (Budapest) és a zalai kőolajmező védelmében. A természeti adottságok – dombok, folyók és tavak – a védekező félnek kedveztek, különösen a Dunán való átkelés lehetett kulcsfontosságú e kérdésben. Mindkét hadsereg komoly erőfeszítést tett a folyón való átkelés kierőszakolására. A szovjetek éppen ezért déli irányból is közeliítették a térség felé Eszék irányából. Az első összecsapásra október 26-án került sor a szovjet és a német csapatok között. A térség szempontjából kulcsfontosságú volt

²⁴ Palkó László András: *Sírva vigadtunk. Ünnepek és ünneplési szokások Magyarországon az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követően. Valóság*, 2013. 1. sz. 90–111.; 2. sz. 56–73.

²⁵ Palkó: *Sírva vigadtunk...* 92.

²⁶ 1999. évi LXI. törvény egyes törvények és törvényerejű rendeletek hatályon kívül helyezéséről. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99900061.TV> (utolsó letöltés ideje: 2022. november 18.).

a batinai csata (november 7–8.). Az itt aratott szovjet győzelem eldöntötte, hogy a Balkánról érkező E hadseregcsoport nem tud segítséget nyújtani a dél-dunántúli harcokban. A szovjet előretörés egyre mélyebben hatolt be Baranya vármegyébe, amit a németek igyekeztek mielőbb felszámolni.²⁷

Pécs városa elhelyezkedéséből fakadóan sokáig nem érezte a háborús eseményeket. Az ország területének növekedésével már nem egy országhatáron lévő településsé vált, amely segítette a város békés ipari fejlődését. Pécs térségét 1944. október 24-én nyilvánították nyílt hadműveleti területnek, míg másnap szovjet csapatok szálltak partra a Moháccsal szembeni szigeten. Ezzel kezdődtek meg a tényleges katonai cselekmények a vármegyében.²⁸

A hadműveletet a Fjodor Ivanovics Tolbuhin marsall vezette 3. Ukrán Front irányította, kiegészülve az I. Bolgár Hadsereg katonával és egyéb jugoszláv partizáncsapatokkal. Céljuk a német hadsereg Duna mentén kiépített védelmi állásainak felszámolása, valamint a Budapestet támadó 2. Ukrán Front akciónak támogatása volt. A hadművelet célja így nem közvetlenül Pécs volt, hanem a tervezéskor szintisztán katonai-stratégiai szempontok domináltak. A dunai átkelés után a szovjet csapatok gyorsan közeledtek a városhoz, így a németek által kért és tervezett rombolásokra sem volt idő. Pécs a helyzethez képest minimális német katonai helyőrséggel és felkészüléssel várta a szovjet csapatokat, akik november 27–28-án érték el a város külterületét.²⁹

A leírások szerint a november 29-i fő szovjet támadás gyors és mindent elsöprő volt, csak kisebb összecsapásokra került sor a város keleti részén, majd a városközpontban. A németek visszavonultak a Szentlőrinc–Szigetvár-vonalra, hogy tartani tudják a számukra stratégiai fontosságú Pécs–Barcs-útvonalat. A városban eközben a Svéd Vöröskereszt helyi szervezetének vezetésével kisebb követség indult a szovjetekhez, hogy a megadás feltételeiről tárgyaljanak. A Nádor Szállóban tartott megbeszéléseken Nyikolaj Ivanovics Zavjalov ezredes fogadta a kis követséget és biztosította a helyieket bizalmáról. A harcok alábbhagytak és Pécs szinte egy nap alatt fel is szabadult.³⁰

A vármegye területét a budapesti hadműveletek miatt szinte békésnek mondhatjuk, a két fél nem szándékozott komolyabb támadást végrehajtani ebben az irányban. Ezen változtattak a második világháború egyik utolsó nagy német offenzívájának – a *Frühlingserwachen* (Tavaszi ébredés) – eseményei. A német ellentámadások célja a Dunántúl déli részén lévő szovjet erők felszámolása és a Dunába

²⁷ Vértesi Lázár: Frontátvonulás a Pécsi Egyházmegyében a Historia Domusok tükrében. In: *Váltóállítás...* 383–385.

²⁸ Vörös Márton: Az 1944–1945. évi baranyai felszabadító harcok. In: *Tanulmányok Baranya és Pécs történetéhez*. Szerk. Balics András – Kopasz Gábor. Pécs, 1961, 14–17.

²⁹ Vörös: i. m. 30–31.

³⁰ Vörös: i. m. 34.

szorítása volt. Ezzel lehetőséget teremtettek volna Budapest visszaszerzésére is, melyet a korábbi Konrad-hadműveleteknek (1945. január) nem sikerült.³¹

A Drávától délre a német E Hadseregcsoport és kiegészítő csapatai indítottak támadást a Szaporca–Babócsa között állomásozó bolgár–szovjet erőkkel szemben. Ezt egészítette ki a *Waldteufel* (Erdei ördög) fedőnevű hadművelet, mely Mohács környékét vette volna célba. Az alapvetően támadásra berendezkedő szovjet hadsereg – észelve a német csapatmozgásokat – beásta magát és védekezésre kényszerült. A német hadsereg déli támadására 1945. március 6-án került sor, amely során kezdetben sikerült kialakítaniuk két hídfőt a Dráva mentén Drávacséhi és Dráva-szabolcs környékén. Az ellátási rendszer töredezettsége – valamint a szovjet hadsereg védekezése – miatt a német hadsereg offenzívája megakadt, az utolsó hídfő azonban egészen március 22-ig fennmaradt. Baranya vármegyében így ért véget a háború 1945 májusában, amely után újabb építkezés kezdődhetett.³²

A katonai emlékezet sokrétősége Baranyában

A katonai áldozatokat (hősi halottakat) több módon is csoportokba rendezhetjük. Az egyikben a hazájukat védő magyar katonák találhatók, akik itt haltak meg a megyében. Emléküket sokáig nem, vagy csak hiányosan őrizhették, így egyéni szintre szorultak vissza. Az ő emléküket viszonylag későn, az 1990 utáni időszakban kezdték el szervezeten kutatni, különösen a Honvédelmi Minisztérium (és jogutódjai) bevonásával. A különböző hadisír-gondozási programok segítségével ma már pontosabb számokkal bírunk a második világháborúban elesett magyar katonákkal kapcsolatban, itthon és külföldön egyaránt.³³

Az itt harcoló és elesett német katonák emlékezete a következő réteg, amely számos belső ellentmondástól szenvedett. Az első ilyen a német hadsereg és a SS csapatainak megkülönböztetése, hiszen a két szervezet sokszor konkurált egymással, 1945-re viszont katonai értelemben egyre kevesebb különbség állt fenn közöttük. A magyarországi harcokban főként utóbbiak vettek részt, különösen az 1945-ös déli ellentámadás során. A problémát jól jelzi, hogy a sokszor név szerinti halotti jegyzékekben található nevekben nem lehet rájönni a nemzetiség és az alakulat kapcsolatára, így számos félreértést szülhet azok vizsgálata. A katonai sírjaik esetében a helyi lakosság igyekezett hasonló módon eljárni, mint a többi katonával, azonban

³¹ Számvéber Norbert: *Konrad 3. Páncéloscsata Budapestért, 1945.* Budapest, 2001., Számvéber Norbert: *Kard a pajzs mögött. A „Konrád” hadműveletek története, 1945.* Budapest, 2013.

³² Vörös: i. m. 37–39., A „Frühlingserwachen” (Tavaszi ébredés) hadművelet (1945. március 6. – 1945. március 15.), <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/2vhSzakkonyv-magyarok-a-ii-vilaghaboruban-2/a-keleti-hadszinter-es-magyarorszag-1943-1945-13DD/4-az-1945-evi-magyarorszag-hadmueletek-1945-január-1-1945-aprilis-12-189D/a-fruhlingserwachen-tavaszi-ebredes-hadmuelet-1945-marcius-6-1945-marcius-15-193F/> (utolsó letöltés ideje: 2022. november 18.).

³³ Szarka Gábor – Maruzs Roland: Katonahőseink emlékezete. *Honvédségi Szemle*, 2012. 3. sz. 139.

ezt sokszor politikai döntések (a szovjet parancsnokságok ítéletei) nehezítették. Baranya megyében előfordult, hogy a katonai sírjaik a magyarokéval közösen kerültek a temetőkbe.

A másik nagy csoportot a szovjet hadseregben elesett hősi halottak jelentik. A források egyértelműen különbséget tettek az orosz (vagy szovjet-orosz) valamint a bolgár katonák között, így sírjaikat is külön regisztrálták. A temetések kapcsán is ügyeltek arra, hogy külön sírba kerüljenek a két nemzetiség tagjai, melyek az emlékműveknél is teljesült. A szovjet katonai emlékezet ugyanakkor erősebb volta miatt mindig is nagyobb hírt kapott, a fennmaradt emlékművek a szovjet hadsereg dicsőségét hirdették.

A bolgár csapatok magyarországi szerepvállalása a háború előre nem látott következménye volt. A két nemzet között sokáig nem állt fenn hadiállapot, de a hadi események változása ezt is elhozta. Az ország 1940-ben csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez és a korábbi háborúkból elvesztett területeit visszafoglalta. 1941-ben azonban nem csatlakozott a Szovjetunió elleni háborúhoz, de hadiállapotba került Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal. 1944-ben a szovjet 3. Ukrán Front átlépte a határt, amelynek hatására puccsot hajtottak végre a kormánnyal szemben. 1944. szeptember 10-én a Kimon Georgiev vezette új kormány hadat üzent Németországnak. Az újjászervezett 1. bolgár hadsereg – melynek fegyverzetében több német gyártmányú eszköz is volt – a már említett 3. Ukrán Front parancsnoksága alá került és részt vettek a Balkán északi részén zajló hadműveletekben.³⁴

1945 elején a bolgár 1. hadsereg 130 ezer tagja tartózkodott az országban, az említett harcokban közel 14 ezer halottat, sebesültet és eltűntet tartanak számon. Tasov szerint az utolsó számszerű adat 3983 bolgár elesett katonát tartalmazott. Az áldozatok főként Dél-Magyarországon – köztük Baranya, Somogy, Zala megyékben – lévő csatatereken estek el. Legtöbben az 1945. márciusi, Dráván átívelő német áttörés során vesztették életüket. A térségben található bolgár katonai emlékeket három nagyobb csoportba oszthatjuk. A községi temetőkben a harcok után elesett katonákat temették, megtalálásukban a helyi lakosság segítségével kulcsfontosságú volt. A második csoportba a Harkányban felállított köemlékmű és a körülötte eltemetett bolgár hősi halottak tartoznak. Ez az emlékműképzési tett nagy mértékben hasonlít a „központosított” szovjet katonai emlékművekhez. A harmadik csoportba kerülnek a pécsi katonai kórházban elhunyt bolgár katonák, akik közül többeket a városi temetőn túli mezőkre temettek el.³⁵

Különleges emlékezeti réteget jelent azoknak a partizánoknak az ügye, akik Baranya megyében haltak hősi halált. A megye viszonylagos közelsége, valamint a

³⁴ Ravasz István: Bolgár csapatok Magyarországon 1945 tavaszán. *Új Honvédségi Szemle*, 1993. különszám, 49–56.

³⁵ Taso V. Tasov: Bolgár katonai temetők és emlékművek Magyarországon. *Új Honvédségi Szemle*, 1993. különszám, 65–68.

Titóhoz hű partizánok aktivitása miatt számos partizáncsoport jutott át a német vonalakon, míg másokat az 1945 eleji német támadás sodort a környékre. Feladatuk a szovjet hadsereg támogatása mellett a környékbeli lakosság olykor erőszakos meggyőzése volt, hiszen a határok ekkor újabb kérdéseket vetettek fel. Több esetben éltek panasszal a beköltöző partizánokkal szemben, ráadásul szinte csak a szovjet parancsnoksággal tudtak értekezni ez ügyben. Az itt harcoló és elesett – főként szerb (vagy jugoszláv) – partizánok emlékéért a szocialista magyar állam is igyekezett felhasználni, hogy a szocialista emlékezetet és összetartozást erősítse. Ez a kép gyorsan megváltozott az 1948-as szovjet–jugoszláv vita idején, amely után a jugoszláv partizánok emlékezetét igyekeztek elhallgatni. Ez a csend viszonylag sokáig fenn is maradt és csak az 1960–70-es évektől kezdve lehetett ismét hallani ezt az emlékezetet.

A „szövetséges” emlékezeti körbe illeszkedik az amerikai pilóták körül kialakuló emlékezet. Baranya vármegye – helyzetéből következően – az olasz bázisokról induló amerikai repülőgépek misszióinak útjába esett. Ez vonatkozott a magyarországi célpontok támadására, valamint a szomszédos területek (például Ausztria) esetében is érvényesült. A megnövekedett légitámadások magával hozták a vármegye bevonását is a harcokba. Pécsen összesen 15 amerikai bombázógép zuhant le vagy hajtott végre kényszerleszállást, ebből 13 a háború utolsó hónapjaiban. Előfordult az is, hogy a lezuhant katonákat a helyi szovjet katonaság ellenségnek nézte és komoly, halállal végződő atrocitásokra került sor a felek között.³⁶ Az eltűnt és/vagy elesett amerikai katonákat az Amerikai Hadsereg külön is kerestette, a Vöröskereszt és az Üdvhadsereg bevonásával. E két szervezet több levelet is írt a helyi igazgatási szerveknek honfitársaik megtalálásának ügyében, és hogy őket végső nyugalomba helyezhessék. Az amerikai hadseregnél például szokás volt, hogy a sok kis helyi emlékezeti hely helyett egy központi emlékművet hoznak létre, így áldozva a halottak emléke előtt. Ezt először az első világháború utáni nyugati hadszíntéren tették meg, majd a szokást később is folytatták.³⁷

A hősi halottak emlékezetének politikai megszervezése Baranya vármegyében

Mint láthattuk, a magyar állam – szovjet ráhatásra – igyekezett emlékezetpolitikai szándékkal is fellépni a háborúban elesettek ügyében. A legfontosabb szempont a környékben élők egészségügyi védelme után a politikai haszonszerzés lett, ezért komoly előkészületeket tettek.

³⁶ Gáspár Attila: Egy amerikai bombázó tragikus kényszerleszállása a pécsi repülőtéren. Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára, *Hónap dokumentuma*, 2022. április 11. https://mnl.gov.hu/mnl/baml/hirek/egy_amerikai_bombazo_tragikus_kenyszerleszallasa_a_pecsi_repuloteren (utolsó letöltés ideje: 2022. november 18.).

³⁷ Daniel J. Sherman: Bodies and Names: The Emergence of Commemoration in Interwar France. *The American Historical Review*, 1998. 2. sz. 443–466., különösen 451.

Az állam kezében lévő közigazgatást kívánták felhasználni arra, hogy a hősi halottak emlékééről behatóbb adatokkal rendelkezzenek.³⁸ Így alispáni szintről indulva egészen a községi vagy körjegyzőkhöz juthatunk el, akik jelentéseikben közölték az illetékességükhöz tartozó adatokat. Ezeket helyi szinten nem összesítették, hanem csak vázlatok maradtak fenn ezzel kapcsolatban. A források többségénél csak kvantitatív adatokat tudunk összegyűjteni, némely esetben pedig még az is csak megközelítő értékkel bír.

Az elemzésben név szerinti közlés helyett a számszerűség dominált. Ennek célja, hogy felderítse, pontosan milyen megoszlásban találhatóak ezek az adatok a vármegyében. Az esetleges kvalitatív információk pedig közelebb vihetnek minket az itt harcoló és elesett katonák állami hovatartozásának megoszlásáról.

A magyar belügyminiszter (Rajk László) tájékoztatta a törvényhatóságokat, hogy „[...] a szabadságharc 100 éves évfordulójára tekintettel fontos nemzeti érdek fűződik ahhoz, hogy a fassizmus (sic) elleni harcban az ország területén elesett magyar és idegen nemzetiségű (szovjet, bolgár, jugoszláv stb.) hősök sírjai kellő gondozásban részesüljenek. Emellett a rendelet kiemeli, hogy az ezekhez tartozó emlékműveket is gondozás alá kell venni, hogy azok méltó karban lehessenek a megemlékezésekre”.³⁹ Ezt az utasítást közel egy hónappal később az alispán továbbította is a vármegyében található járási főjegyzőknek (szám szerint hét főnek), valamint Mohács város polgármesterének. Ebben külön megjelölte, hogy az intézkedéseket és a jelentést 45 napon belül meg kell tenni, valamint, hogy ezekről jelentéseket tegyenek számára.⁴⁰ A határidő így áprilisra esett volna, melyet a törvényhatóságok többsége sikerrel teljesített. Az alispán a Kémes és Szaporca községnél található bolgár sírokat említette meg, mert a bolgár kormány által megbízott felügyelő kormányzati utasításra csak március 25. után állhatott neki a rendbetételnek. Több helyen pedig jelentették, hogy a sírok karbantartásához pénzügyi támogatásra lenne szükségük, ezt az alispán továbbította is a belügyminiszternek.⁴¹

A Honvédelmi Minisztériumtól is ekkoriban érkezett meg egy rendelet, melyben a központi nyilvántartás hiányosságaira hívták fel a figyelmet. E szerint össze kell gyűjteni az elhunyt katonai személyek személyes adatait, ha az lehetséges, vala-

³⁸ Radics Kálmán: Források a második világháború áldozatairól. In: *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XVI.* Szerk. Gazdag István. Debrecen, 1989, 145–150.

³⁹ A belügyminiszter 171.924/1948.III/2. számú rendelete az ország területén lévő hősi sírok és emlékművek rendbehozatala és jókarban tartása. Budapest, 1948. január 28. Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára (a továbbiakban MNL BaML) IV. 410. Baranya vármegye alispánjának iratai, b. Közigazgatási iratok (a továbbiakban IV. 410. b.). Hősi sírok és emlékművek rendbehozatala és jókarban tartása. 11908/1949.

⁴⁰ A belügyminiszter 171.924/1948.III/2. számú rendelete az ország területén lévő hősi sírok és emlékművek rendbehozatala és jókarban tartása tárgyában. Alispán úr utasítása. 1948. február 11. 2665/alisp.1948. sz. MNL BaML IV. 410. b. 11908/1949.

⁴¹ Baranya vármegye alispánjának válasza az 171.924/1948.III/2. számú belügyminiszteri rendeletre. 1948. május 3. MNL BaML IV. 410. b. 11908/1949.

mint nemzetiségenként kell őket rendezni. Érdekes, hogy a gyűjtés csak a második világháborúban elesettek sírjaira, valamint az 1848–1849-es sírokra vonatkozhat.⁴² Ezzel kizárta az első világháborúban hősi halált halt katonákat, akik sírral nem, csak emlékművekkel rendelkeztek az országban, különválasztva ezzel az emlékezeteket.

Hősi halottak Baranya vármegyében – az adatbázis építésének lehetséges szempontjai

A magyar kormányzat (bel- és hadügyminisztérium) a közigazgatáson keresztül kívánt információkat gyűjteni az országban hősi halált halt katonákról. Baranya vármegyében a már ismertetett módon az alispán küldte ki a tájékoztató leveleket, melyekre szépen lassan megérkeztek a válaszok.

A hősi halottak kutatását – hasonlóan, mint az első világháborúban elesettek esetében⁴³ – több oldalról érdemes megkezdni. Az egyik a már említett minisztériumok elérhető adatbázisai, különösen a Honvédelmi Minisztérium hadisír-nyilvántartásai lehetnek. Ezeket egészíthetik ki például olyan források, mint amit Csiffáry Gergely említ a szovjet hősi halottak neveivel.⁴⁴ Más gyűjtésekben a katonai emlékműveket találhatjuk meg, hogy azokat össze lehessen vetni a hadisírok elhelyezkedésével. E mellett használhatjuk azokat a gyűjtéseket is, melyek a felhasználók segítségével mintegy közösségi munkaként (*community project*) rögzítik az emlékműveket és azok térbeli elhelyezkedését. Erre tipikus példa a *Köztérkép* adatbázisainak forgatása, mely adatokkal szolgál a különböző emlékművekről.⁴⁵

Helyi szintről indulva több úton lehet információkat gyűjteni a hősi halottak és emlékművek kapcsán. A közigazgatás vonaláról indulva fordulhatunk a tanulmányban is felhasznált megyei források (beszámolók, táblázatok) tömegéhez, melyek a magisztrátus felől közelítik meg a területet. A Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltárában őrzött iratanyagban a háborús emlékművekkel és sírokkal foglalkozó anyagokat gyűjtötték össze, így ide kerültek a törvényhatóságoktól készült rövid beszámolók is. Külön ismertetőjelük nincs, négyrét ívpapíron találhatóak meg az iratanyagban, minimális rendezéssel. Ezen forrásokat egészít-

⁴² A honvédelmi miniszter 412.400 számú rendelete. Zák Ferenc, Budapest, 1948. március 2. MNL BaML IV. 410. b. 11908/1949.

⁴³ Kiténő példa erre a 2020-ban indított *Katonahősök emlékezete* című weboldal, ahol a nagy háborúk áldozatai mellett a Gulágra került magyarok adatait is megtalálhatjuk. <https://katonahoseink.militaria.hu/> (utolsó letöltés ideje: 2022. november 16.).

⁴⁴ *A Magyarországon hősi halált halt szovjet katonák névjegyzéke*, összeállította: a Belügyminisztérium, 1949. március 2. Csiffáry: i. m. 42., *A forradalmi események és a felszabadító harcok*. Sajtó alá rend. Ölvedi Ignác. Budapest, 1979.

⁴⁵ A Baranya megye területén található szovjet emlékművekre vonatkozóan lásd https://www.kozterkep.hu/kereses?r=1&megye=17&p_89=1&kereses=Mehet (utolsó letöltés ideje: 2022. november 18.).

hetik ki azok a helybeli bejegyzések, melyek a törvényhatóságok halotti anyakönyveiben lelhetőek fel. Ezen források együttes felhasználásával és későbbi adatbázisba rendezésével közelebbi ismereteink lehetnek az országban hősi halált halt katonákról, valamint a hozzájuk kapcsolódó emlékezetéről.

A korszakkal foglalkozó szakirodalmak többsége a magyar és a szovjet hősi halottakról szólnak, a veszteséglisták feldolgozása legtöbbször városi vagy megyei szinten történt. A helyi fókusszal bíró kutatások célja a katonai és polgári áldozatok együttes feldolgozása, a hadba vonultak és a háttország áldozatainak rögzítése volt.⁴⁶

Az adatsorok kialakításához a Baranya vármegye alispáni iratai között talált iratcsomót használtam fel. Ebben az egységben gyűjtötték össze mindazokat az iratokat, melyek katonai sírokról, temetőkről vagy emlékművekről szóltak. E „rejtezkedő forráscsoport” az 1930-as évektől egészen 1949-ig tartalmaz iratokat a fenti témák valamelyikében. A mellékletek közlésénél nehézséget okozott, hogy azok több esetben jelzet nélküli beadványként érkeztek az alispánhoz, vagy az eredeti jelzetű irat nem került elő hozzá. A mellékletben szereplő dokumentumok esetében ezért az egész csomót jelöltem meg hivatkozási pontként, ahol pedig beazonosítható volt az irat száma, ott ez is szerepel.

Az 1. melléklet egy rövid kis cetli a Baranyában elesett katonákról (hősi halottakról) a siklósi járás területén. A kutatás során ilyen vagy ehhez hasonló források feldolgozásával számolhatunk ki nagyobb adatsorokat. A kis táblázat előnye, hogy itt nem csak a katonai sírokat, hanem a hozzájuk köthető emlékműveket is külön összegyűjtötték.

A 2–3. mellékletben található összefoglalások a Baranya vármegyében elesett katonák számszerűsített jegyzékét tartalmazzák törvényhatóságokként, valamint járásonként külön szedve. Az adatok között minimális eltérés található (1–1 fő), amely még a keltezés hiányában arra utal, hogy a két dokumentum összefügg. Ezeket tekinthetjük kiindulási számnak, hiszen – ahogyan azt a későbbiekben láthatjuk – a többi adat eltérhet egymástól.

A 4. melléklethez a korábban már idézett iratcsomóban szereplő információkat rendeztem táblázatos formába.⁴⁷ Az adatoknál jeleztem, hogy azokat milyen hatóság (község, körjegyzőség, polgármester) adta be, valamint hogy ott milyen bontásban szerepelnek az adatok. Ez azért fontos, mert vannak olyan esetek (például Harkány), ahol a község és a körjegyzőség is jelentette az adatokat, de nem töröltem le a listából pusztán az ismétlődés miatt. Legnagyobb eltérés a magyar katonák regisztrációjánál akadt, melynek az oka Abaliget magas esetszáma lehetett. Az irat

⁴⁶ Erre példák a teljesség igénye nélkül: *Somogy megye a II. világháborúban*. Szerk. Szabó Péter – Szili Ferenc. Kaposvár, 1993., Dunainé Bognár Júlia – Kanyó Ferenc: *A második világháború szegedi hősei és áldozatai*. Szeged, 1996., Molnár József: *A II. világháború gyöngyösi áldozatai*. In: *Mátrai Tanulmányok*. Szerk. Horváth László. Gyöngyös, 1993, 119–141., Erős Krisztina: *Források a második világháború zalai katonai áldozatairól*. *Levéltári Szemle*, 2013. 1. sz. 45–55.

⁴⁷ MNL BAML IV. 410. b. 11908/1949.

az alispáni gyűjtésben nem található meg, de lappanghat még az iratok között. A szovjet (orosz) és bolgár adatok között hasonlóság áll fenn, itt a már említett ismétlődés miatt egyelőre nem lehet véleményt mondani.

A két utolsó összesítés között nagy eltérések találhatók, melynek számos oka van. A 2–3. mellékletéről – dátum és keltezés hiányában – feltételezhetjük, hogy korábbi összefoglalást takar, mivel az itt szereplő települések száma jóval kevesebb, mint az iratszintű feltárás esetén. Az alispán által meghatározott időkorlát (45 nap) elég időt adott arra, hogy mindenki el tudjon készülni a bejelentéssel – viszont ez nem jelenti azt, hogy közben nem készülhettek kimutatások. Ráadásul nehezíti a tisztánlátást, hogy az iratok időközben elkeveredhettek és nem kerültek be az irat-csomóba, ugyanakkor az alispán pontos feljegyzéssel bírt.

Az adatok összehasonlításából azonban láthatóak azok a tendenciák, amelyek mentén vizsgálni lehet a katonai emlékezet kérdéseit Baranyában. Az egyik a bolgár áldozatok számának kiemelkedő volta, mivel a szovjetekkel szövetségben harcoló bolgár hadsereg pontosan ebben a régióban működött a háború során. A szovjet katonai áldozatok közelebb állnak a regisztrált német veszteségekhez. A partizánok veszteségei voltak a legalacsonyabbak, ugyanakkor már az is adatnak számít, hogy őket regisztrálták a helyi hatóságok. Helyi viszonylatban ugyanis a partizánok (legtöbbjük Tito-párti szerb) és a magyar lakosság között számos atrocitás történt, az 1918–1921 közötti események pedig még túl közel voltak ahhoz, hogy a helyiek elfelejtsék. A bolgár katonai áldozatok kérdése a szakirodalomban nem volt meglepő, ugyanakkor eddig nem elemezték a helyi szinten kialakuló rítusokat. A katonai áldozatok egy olyan kapcsolódási pontot jelenthetnek, mely a két nép közös szenvedésének mementójaként is értelmezhető.

Tanulmányomban betekintést kívántam nyújtani a második világháború katonai áldozatainak helyi kutatási lehetőségeibe. A helyi (megyei) anyagok tanulmányozásával közelebb kerülhetünk a magyarországi hadszíntéren harcolt és elesett katonák emlékéhez, hogy azok ne tűnjenek el a szemünk elől. A közösen megélt pillanatok – még a háború tapasztalatai is – hozzájárulhatnak ahhoz, hogy egy nép, esetleg különböző népek csoportjai együtt élhessék meg múltjukat és megérthessék a korábbi sérelmek és viszályok alapjait.

Mellékletek

1. Kimutatás a siklói járás településeiről

1948. március 22.

(MNL BaML IV. 410. b. 11908/1949)

Település/emlékhely	Emlékmű	Sírok
Baranyahidvég	–	1 bolgár
Beremend	1 orosz	24 orosz
Cún	–	1 orosz
Diósviszló	–	2 orosz
Gordisa	-	1 bolgár
Harkány	1 orosz, 1 bolgár	20 orosz, 801 bolgár
Ipacsfa	–	52 bolgár
Kémes	1 orosz, 1 bolgár	2 orosz, 145 bolgár
Kovácsbuda	1 bolgár	270 bolgár (1300 ember?) ⁴⁸
Matty	-	3 bolgár
Siklós	1 orosz	75 orosz, 6 bolgár
Szaporca	-	55 bolgár
Vajszló	-	7 bolgár, 8 partizán

2. Rövid feljegyzés

(MNL BaML IV. 410. b. 11908/1949)

Járas/nemzetiség	M(agyar)	O(rosz)	B(olgár)	N(émet)	Szerb ⁴⁹
Hegyháti	3	20	–	2	–
Mohácsi	–	–	1	58	–
Pécsi	23	37	6	20	4
Pécsváradi	5	18	–	33	–
Siklói	10	273	2484	26	20
Szentlőrinci	4	104	17	16	2
Villányi	–	93	27	103	5
Mohács v.	3	231	17	281	2
Összesen	48	776	2552	539	33

⁴⁸ A szöveg utal arra, hogy itt akár 1300 ember is feküdhethet, felsorozva a sírok számát öttel vagy hat-tal.

⁴⁹ Az iratban csak Sz. betűt szerepeltet.

3. Katonai sírok és temetők nyilvántartása (Gyűjtőív)

s. d.

(MNL BaML IV. 410. b. 11908/1949)

Település	Közigazgatási egység típusa	Magyar	Orosz	Bolgár	Német	Szerb
Abaliget	körjegyző	21	–	–	–	–
Bakóca	körjegyző	–	–	–	–	–
Baksa	körjegyző	–	–	–	–	–
Baranyajenő	körjegyző	–	4	–	–	–
Babarc	körjegyző	–	–	–	12	–
Belvárdgyula	körjegyző	–	–	–	–	–
Beremend	körjegyző	–	24	–	–	5
Berkesd	körjegyző	–	–	–	–	–
Bezedek	körjegyző	–	–	–	–	–
Bikal	körjegyző	–	2	–	–	–
Bogádmindszent	körjegyző	1	3	–	–	–
Csányoszró	körjegyző	–	–	–	–	–
Dencsháza	községi jegyző	–	–	–	–	–
Diósvizlő	körjegyző	2	3	–	–	–
Dunaszekcső	községi jegyző	–	–	–	–	–
Egerág	körjegyző	–	5	–	–	–
Egyházaskozár	körjegyző	–	–	–	–	–
Erdősmecke	körjegyző	1	–	–	–	–
Felsőmindszent	körjegyző	–	–	–	–	–
Garé	körjegyző	–	–	–	–	–
Gerde	körjegyző	–	–	–	–	–
Harkány	körjegyző	–	60	964	–	–
Helesfa	körjegyző	–	–	–	–	–
Hercegtöttös	körjegyző	–	–	–	–	–
Hetvehely	körjegyző	–	1	–	–	–
Hidas	körjegyző	–	–	–	2	–
Himesháza	körjegyző	–	–	–	–	–
Hosszúhetény	körjegyző	–	–	–	–	–
Ibafa	körjegyző	–	–	–	–	–
Kaposszekcső	körjegyző	–	–	–	–	–
Kémes	körjegyző	–	10	199	5	2
Keszü	körjegyző	1	–	–	–	–

Település	Közigazgatási egység típusa	Magyar	Orosz	Bolgár	Német	Szerb
Királyegyháza	körjegyző	-	-	-	-	-
Kisvaszar	körjegyző	-	-	-	-	-
Komló	községi jegyző	-	-	-	-	-
Kovácskida	körjegyző	-	-	1300	-	-
Kozármisleny	körjegyző	-	-	-	-	-
Kölked	körjegyző	-	-	-	-	-
Kővágószőlős	körjegyző	-	7	-	-	4
Lánycsók	körjegyző	-	-	-	13	-
Mágocs	községi jegyző	2	-	-	1	-
Magyarbóly	körjegyző	-	5	-	100	5
Magyaregregy	körjegyző	-	-	-	-	-
Magyarhertelend	körjegyző	-	-	-	-	-
Magyarmecske	körjegyző	-	-	-	-	-
Magyarszék	körjegyző	-	3	-	-	-
Majs	körjegyző	-	-	-	-	-
Máriagyűd	körjegyző	5	-	-	9	-
Máriakéménd	községi jegyző	-	-	-	-	-
Mecsekajla	községi jegyző	-	6	-	5	-
Mecsekjánosi	körjegyző	-	-	-	-	-
Mekényes	községi jegyző	-	3	-	-	-
Mohács	polgármester	3	231	17	281	2
Nagybicsérd	körjegyző	-	-	-	-	-
Nagyharsány	községi jegyző	-	-	-	-	-
Nagykozár	körjegyző	1	-	-	-	-
Nagypeterd	körjegyző	-	-	-	-	2
Nagytótfalu	körjegyző	-	4	-	-	-
Németbóly	községi jegyző	-	-	1	12	-
Palotabozsok	körjegyző	-	-	-	3	-
Pécsvárad	körjegyző	-	18	-	4	-
Pellérd	körjegyző	-	4	6	3	-
Püspöklak	körjegyző	-	-	-	-	-
Püspöknádasd	körjegyző	-	-	-	-	-
Püspökszenterzsébet	körjegyző	2	-	-	-	-
Sámod	körjegyző	-	1	1	-	-
Sásd	körjegyző	1	2	-	-	-

Hétköznapi háború

Település	Közigazgatási egység típusa	Magyar	Orosz	Bolgár	Német	Szerb
Sellye	körjegyző	-	-	-	-	-
Siklós	községi jegyző	-	169	13	-	5
Somberek	körjegyző	-	-	-	-	-
Szabadszentkirály	községi jegyző	-	-	-	-	-
Szalánta	körjegyző	-	15	-	12	-
Szászvár	körjegyző	-	4	-	1	-
Szederkény	körjegyző	2	-	-	23	-
Szentdienes	körjegyző	-	-	-	-	-
Szentlőrinc	körjegyző	4	104	17	16	-
Újpetre	körjegyző	-	39	-	2	-
Vajszló	körjegyző	2	-	7	11	8
Vásárosdombó	körjegyző	-	-	-	-	-
Vasas	körjegyző	-	-	-	-	-
Véménd	körjegyző	-	-	-	1	-
Versend	körjegyző	-	-	-	21	-
Villány	körjegyző	-	47	27	-	-
Villánykövesd	körjegyző	-	-	-	-	-
Vokány	községi jegyző	-	2	-	1	-
Összesen		48	777	2552	538	33

4. Összesítő táblázat a törvényhatóságoktól beérkezett beadványok alapján
(MNL BaML IV. 410. b. 11908/1949)

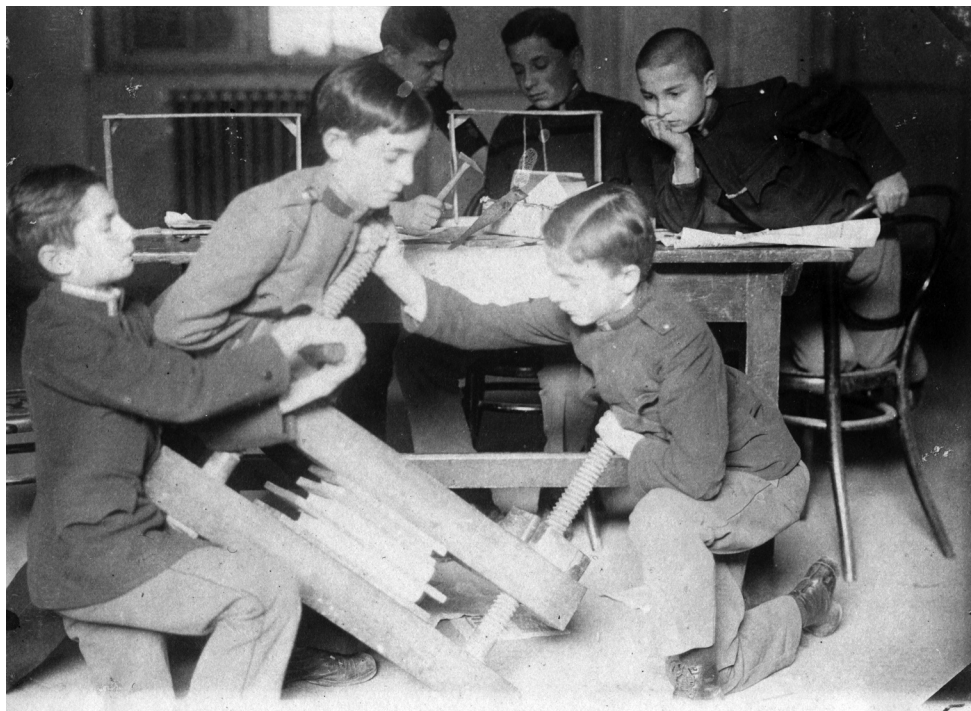
Irat jelzete	Település	Közigazgatási egység típusa	Magyar	Orosz	Bolgár	Német	Szerb
890/1948	Babarc	körjegyzőség				12	
536/1948	Bakóca	körjegyzőség		1			
j. n.	Baranyahídvég	község			1		
899/1948	Baranyajenő	körjegyzőség		4			
j. n.	Beremend	település?		24			
j. n.	Beremend	község		24			5
591/1948	Bikal	körjegyzőség		2			
820/1948	Bogádmindszent	körjegyzőség	1	3			
j. n.	Cún	község		1			
j. n.	Diósvizsló	község		2			
851/1948	Diósvizsló	község	2	3			

Irat jelzete	Település	Közigazgatási egység típusa	Magyar	Orosz	Bolgár	Német	Szerb
1019/I-1948	Egerág	körjegyzőség		5			
j. n.	Gordisa	község			1		
j. n.	Harkány	község			801		
952/1948	Harkány	körjegyzőség			964		
j. n.	Hegyhát	járás		6			
659/1948	Hidas	körjegyzőség				2	
j. n.	Ipacsfa	község			52		
j. n.	Kémes	község		2	145		
880/1948	Kémes	körjegyzőség		10	199	5	2
j. n.	Kovácskida	község			1300		
652/1948	Kővágószőlős	körjegyzőség		6		4	
	Kővágószőlős	körjegyzőség		4			
760/1948	Lánycsók	körjegyzőség				11	
j. n.	Mágoacs	község	3				
1048/1948	Magyarbóly	körjegyzőség		5		8	5
606/I-1948	Magyarszék	körjegyzőség		3			
900/1948	Máriagyűd	körjegyzőség	5			9	
j. n.	Matty	község			3		
876/1948	Mecsekalja	község		5		2	
j. n.	Mecsekalja	nagyközség		4			
j. n.	Mekényes	község		3			
2111/1948	Mohács	város	3	231	17	281	2
722/1948	Nagykozár	körjegyzőség	1				
1159/1948	Nagyotófalva	körjegyzőség					
1026/1948	Németbóly	község			1	11	
j. n.	Németbóly	község			1		
565/1948	Palotabozsok	körjegyzőség				3	
1058/1948	Pécsvárad	körjegyzőség		18		4	
848/I-1948	Pellérd	körjegyzőség		4	6	3	
604/I-1948	Pellérd	körjegyzőség					
j. n.	Püspökszent- erzsébet	körjegyzőség	2				
j. n.	Sámod	körjegyzőség			1	1	
745/1948	Sásd	körjegyzőség	1	2			
j. n.	Siklós	község		75	6		

Hétköznapi háború

Irat jelzete	Település	Közigazgatási egység típusa	Magyar	Orosz	Bolgár	Német	Szerb
781/1948	Szalánta	körjegyzőség		15		13	
300/1948	Szalánta	körjegyzőség		4			
j. n.	Szaporca	község			55		
989/1948	Szászvár	község		4		1	
709/1948	Szederkény	körjegyzőség	2			23	
1059/1948	Szentlőrinc	körjegyzőség	4	104	17	16	
j. n.	Vajszló	körjegyzőség			7		8
j. n.	Vajszló	község	2		8	11	7
680/1948	Véménd	község				1	
818/1948	Versend	körjegyzőség				21	
j. n.	Villány	körjegyzőség		30	27		
j. n.	Villány	járás					
991/1948	Vokány	nagyközség		2		1	
	Összesen		26	606	3612	443	29

LEVÉLTÁRTAN

Könyvkötészeti önképzőkör, Kalocsa, 1928

Forrás: Fortepan/Jezsuita Levéltár

